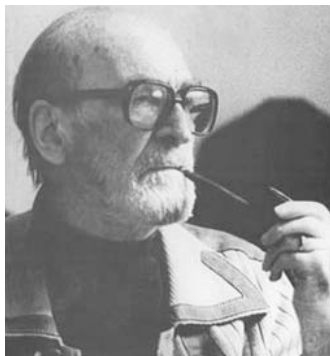

dosar Mircea Eliade

■ liviu bordas

Ultimul interviu al lui Eliade și felix culpa

Interviul ca martor

Dialogurile pe care, de-a lungul întregii sale vieți, Eliade le-a purtat cu diverși reporteri, jurnaliști și scriitori au un important rol în cunoașterea biografiei și operei sale. Alături de jurnale, memoriile și corespondența, ele sunt izvoare directe ce nu au primit până acum întreaga atenție pe care o merită. Desigur, nu toate interviurile reprezintă cu fidelitate cuvintele și opiniile lui Eliade. Unele convorbiri au devenit narațiuni dominate de stilistica – dacă nu și de opiniile – interlocutorului. Câteodată interviurile au fost chiar contrafăcute. Într-unul dintre acestea, de pildă, cel care l-a publicat nu a făcut decât să copieze pasaje întregi din *Amintiri* (1966), asortându-le cu întrebările sale sub-mediocre. Valoarea lor de adevăr va trebui evaluată cu atenție de cercetători în funcție de mai multe criterii: dacă interviul a fost pregătit sau întâmplător, dacă a fost înregistrat audio-video, stenografiat sau doar notat cu aproximație, dacă a fost revăzut și acceptat de Eliade, dacă răspunsurile au fost comunicate în scris, dacă au fost publicate integral, dacă traducerea a fost fidelă etc. etc.

Deocamdată au fost antologate în volum doar interviurile din perioada 1933-1942¹. Cele ulterioare au apărut în diverse limbi – pe lângă română, în portugheză, franceză, italiană, engleză, germană etc. –, deși au avut ca vehicul doar româna, franceza și engleza. Aproape toate sunt mai mult sau mai puțin accesibile cercetătorilor români și occidentali, în publicațiile în care au apărut sau în reeditări și traduceri. Printre ele se numără și câteva cazuri „exotice”, care nu sunt la fel de abordabile: trei interviuri publicate în limbile olandeză (1976), japoneză (1979) și sârbă (1985).

Conversația din 1979 cu jurnalistul nipon Mie Uchida s-a purtat în limba engleză. În lipsa înregistrării sale a dactilogramei ei, am publicat cu opt ani în urmă o retroversiune în engleză și o versiune română a acesteia². Interviul olandez, acordat lui Sorin Alexandrescu³, a avut loc desigur în limba maternă a celor doi savanți, dar dactilograma originală nu a fost găsită deocamdată. Am descoperit recent, însă, în arhiva lui Mircea Eliade

din Chicago, versiunea franceză după care a fost realizată traducerea olandeză. În fine, interviul publicat în sârbște, în traducerea lui Petru Cârdu⁴, a avut loc tot în limba română.

Eliade în Serbia iugoslavă

Întreprinzătorul poet din Vârșeț, de curând plecat dintre noi, i se datorează un alt interviu cu profesorul de la Chicago, necunoscut până acum în bibliografia eliadiană. Difuzat în limba română la 8 mai 1986, imediat după moartea lui Eliade, în cadrul emisiunii „Radiospectru” de la Radio Novi Sad, el datează din 1985, la scurt timp de la apariția *Șamanismului* în versiunea sârbească datorată traducătorului profesionist Zoran Stojanović⁵. Discuția pornește chiar de la această operă, iar precizările lui Eliade despre interesul său pentru șamanism și legătura cărții cu teza doctorală dedicată yogăi sunt mărturie importantă pentru istoria ideilor sale. La fel și clarificările cu privire la relațiile lui cu avangardiștii interbelici și răspunsul la întrebarea despre semnificația jurnalului în viața sa.

Ca și acesta, primul interviu publicat în limba sârbă pare să fi fost transcris de pe bandă magnetică. Unul dintre ele sau amândouă i-au fost dăruite scriitoarei timișorene Veronica Bălaj, care a constituit o amplă colecție de voci ale culturii române⁶.

Până la eventuala identificare și publicare a originalului românesc⁷, cred că primul interviu merită cunoscut fie și într-o retroversiune, realizată aici cu multă fidelitate de Adrian Costea. Având în vedere succesivele traduceri, această versiune nu poate fi considerată un document pe de-a-ntregul „autentic”. Autenticitatea îi este diminuată și dintr-un alt motiv: așa cum se precizează la finalul său, textul publicat în limba sârbă reprezintă doar un fragment al dialogului cu Eliade. Totuși, citit cu atenție, integrat celorlalte interviuri și coroborat cu datele cunoscute, el se dovedește util cunoașterii gândirii și biografiei sale.

Reproducem cea mai mare parte a interviului în versiunea tradusă din limba sârbă a lui Adrian Costea, în numărul de față al **României literare**, paginile 12-13.

Petru Cârdu (1952-2011) luase legătura cu Eliade încă din 1980, pe cale epistolară, așa cum atestă două scrisori păstrate în arhiva savantului de la biblioteca Universității din Chicago. În prima dintre ele îi propunea publicarea în limba sârbă, la editura belgradeană „Nezavisna izdanja”, a unei mici culegeri din nuvelele sale. Primind încuviințarea lui, îi solicită volumul *În curte la Dionis* (Paris, 1977), care cuprinde, pe lângă nuvela din titlu, *Les trois grâces*, *Șanțurile*, *Ivan*, *Uniforme de general* și *Incognito la Buchenwald*. Proiectul nu s-a materializat însă. Nici propunerea, din cea de-a doua scrisoare, de a colabora cu o proză sau un studiu inedit la revista românească *Lumina* din Panciova, în a

Nu e însă întâmplător că Eliade îi vorbește despre **felix culpa** unui român din Iugoslavia care, prin urmare, nu era supus grilelor ideologice fabricate – și încă întreținute – la București.

cărei redacție lucra Cârdu. De această dată, foarte probabil, din cauza lui Eliade. În schimb, revista a publicat un eseu al profesorului de literatură comparată Streten Marić (1903-1992), care apăruse ca postfață la versiunea sârbească a cărții *Sacrul și profanul* (1980), datorată tot lui Zoran Stojanović⁸.

Primul proiect împlinit a fost cel al interviului pe care i-l va lua peste patru ani la Paris. Vizita e înregistrată în jurnalul lui Eliade la 17 septembrie 1984: „De la 4.00 la 7.00 interviu cu Petru Cârdu, poet din Iugoslavia. Nu știu ce revistă importantă ar vrea să-mi închine un număr întreg. Îmi aduce un exemplar din *Yoga* în sârbocroată. Este al șaselea volum.”⁹ Nu știu dacă tot atunci sau cu o altă ocazie Cârdu i-a oferit volumul său bilingv de poeme *Pronume* (1981), care s-a păstrat în biblioteca pariziană a lui Eliade¹⁰.

Importantul periodic sârbesc era revista de „cultură, artă și chestiuni sociale” *Polja* din Novi Sad. Cu puțin timp înainte, aceasta publicase o recenzie a traducerii cărții *Yoga. Immortalité et liberté*, realizată de scriitorul și cineastul croat Fadil Hadžić (1922-2011), care semnase și prefața ei¹¹. Pentru a sprijini numărul special cu referințe critice asupra operelor sale, Eliade îl roagă pe Mircea Handoca să expedieze la Vârșeț culegerea bio-bibliografică pe care o publicase în 1980¹². De asemenea, îi cere lui I.P. Culiuanu consimțământul de a trimite unul dintre articolele sale, pentru a fi tradus alături de alte câteva semnate de savanți străini¹³. Cârdu va primi bio-bibliografia în luna octombrie, cu prilejul vizitei sale la București, când, împreună cu Handoca, întreprinde și o plimbare rituală pe strada Mântuleasa¹⁴.

Interviul a apărut în anul următor, în numărul din februarie-martie al revistei, însoțit de un scurt text de prezentare. Alături de el a fost publicată nuvela *12000 capete de vite*, în traducerea lui Cârdu. Asta e tot ce mai rămăsese din proiectul număr special. Poetul bănățean va mai publica o traducere a piesei *Coloana fără sfârșit*, în revista belgradeană *Delo* (mai-iunie 1987), pe care o va retipări mai târziu în volum¹⁵.

Interviurile românești

Interviul din 17 septembrie 1984 este unul dintre ultimele pe care Eliade mai are prilejul sau plăcerea de a le acorda. La scurt timp după acesta, va da – a *contres-cœur* – o serie de scurte interviuri jurnalistice în Italia, cu ocazia decernării Premiului Isola d'Elba. În 1985 poetul italian Roberto Mussapi va înregistra un dialog, pe care îl va publica abia în anul următor (*Tuttolibri*, 12 aprilie 1986). În prelungirea acestuia vor apărea, postum, convorbirile cu Maurice Olenđer (*Le nouvel observateur*, 2 mai), Jean François Duval (*Le monde*, 4-5 mai) și Delia O'Hara (*Chicago magazine*, iunie 1986).

Alături de mărturisirile filmate de Paul Barbăneagră, în toamna anului 1985, la Paris, cele două interviuri ale lui Petru Cârdu sunt ultimele pe care Eliade le acordă unui român. Primul dintre ele interesează astăzi din mai multe motive. Poate cel mai important este exprimarea celebrei – între timp – idei despre *felix culpa* datorată lui Nae Ionescu. E paradoxal că ultimele interviuri românești au fost difuzate până acum doar în Serbia. Nu e însă întâmplător că Eliade îi vorbește despre *felix culpa* unui

român din Iugoslavia care, prin urmare, nu era supus grilelor ideologice fabricate – și încă întreținute – la București.

Începând din 1967 acordase mai multe întrevederi publicabile românilor de dincolo de cortina de fier care l-au vizitat la Paris, la Chicago sau la Roma: Marin Sorescu (1967), Eugen Barbu (1967), Ovidiu Cotruș (1969), Adrian Păunescu (1971), Ion Cheșcă (1981), Alexandru Căprariu (1981), Mircea Handoca (1981), Monica Spiridon (1984) și poate alți câțiva care îmi scapă acum. Dar despre Nae Ionescu îi pomenise doar lui Păunescu. Și atunci o făcuse fără a se referi la angajarea profesorului său de partea Legiunii sau la faptul că îl urmasse în periculoasa aventură politică. Cu toate acestea, constrâns de cenzură, poetul a trebuit să accepte publicarea a ceea ce va numi, în nota introductivă, „fragmentele esențiale ale dialogului”¹⁶. Din ele lipseau referințele la Nae Ionescu și alte lucruri mai mărunte¹⁷. În dezmințirea pe care a dat-o publicității pe mai multe canale – silit și de reacțiile intransigente ale unor exilați –, Eliade susține că tocmai pasajele despre Nae Ionescu și anii săi formativi erau centrale convorbirii lor¹⁸.

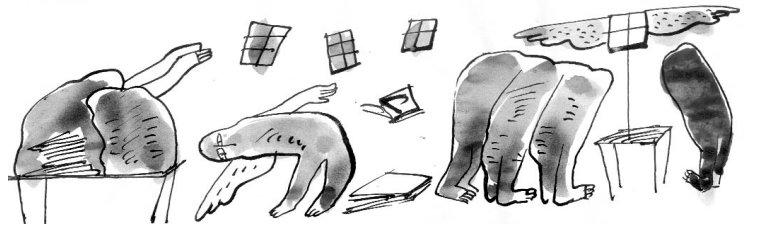
Neplăcuta afacere l-a determinat să nu mai accepte interviuri pentru revistele din România și, timp de un deceniu, și-a ținut promisiunea¹⁹. Până în toamna anului 1981 când, dintr-o dată, s-a învoit să poarte trei dialoguri publicabile. Între timp apăruse versiunea completă a convorbirilor bucușene din 1971²⁰. Lui Al. Căprariu i-a povestit, printre altele, că aflase de la un scriitor român, cu ani în urmă, că George Ivașcu a afirmat într-un grup de oameni de litere cum că el, Eliade, fusese legionar și purtase cămașa verde. Ceea ce este „mai mult decât o calomnie”, adaugă el²¹. Mircea Handoca l-a făcut să evocze în scris – și în premieră publică după război – audiența la Salazar și întâlnirea ratată cu mareșalul Antonescu. Dar numele lui Nae Ionescu a fost evitat de această dată²².

Greșeala cu noroc

La *felix culpa* se referise, încă din anii 1965-1966, în cel de-al doilea volum al *Memoriilor*, însă acesta a fost scris ca o carte postumă (va fi tipărit în 1988)²³. În timp ce lucra la acele pagini, se îndoaia că va reuși să aștearnă pe hârtie ceea ce *trebuie* să scrie, atribuind acest lucru „inhibiției”. Apropiindu-se de „epoca politică”, anii 1937-1939, își da seama cât de greu este să facă inteligibil fenomenul legionar. Datorită exceselor din 1940 și ororilor lagărelor naziste, a devenit imposibil să scrii *obiectiv* despre ceea ce a fost Mișcarea Legionară până în 1939, adică despre persecuțiile la care fusese supusă. Iar el *cunoaștea* personal doar această perioadă, când era suficient să fii identificat ca „simpatizant” legionar pentru a-ți pierde slujba, libertatea și uneori chiar viața (însemnări inedite în jurnal din 21 iulie, 15 august și 17 decembrie 1965)²⁴.

Totuși, expresia *felix culpa* nu e folosită în *Memorii*. În capitolul londonez, Eliade vorbește despre o „greșeală fatală” pe care o conștientizase atunci, în 1940 (și probabil încă din 1938), dar pe care nu reușea să o identifice. Mai târziu, în cel de-al doilea capitol parizian, se referă la „imprudențele și erorile” săvârșite în tinerete ca la o serie de *malentendus*, grație cărora s-a putut salva în Occident²⁵. *Felix culpa* apare doar

din toate referirile sale la acest subiect reiese că Eliade nu vedea o vină în asocierea sa cu Mișcarea Legionară din anii 1937-1939. De cea ulterioară s-a disociat, lucru pe care l-a și spus în *Memorii*.

dosar Mircea Eliade

în jurnal, în două însemnări ce nu vor vedea nici ele lumina tiparului decât la începutul anilor '90²⁶. E demn de reținut că acestea sunt puse pe hârtie după convorbirea cu Petru Cărdu și confesiunea pe care i-o face despre angajarea sa politică alături de Nae Ionescu, împreună cu toate consecințele ei.

La 10 octombrie 1984, deprimat de lectura *Celui mai iubit dintre pământeni*, gândul la ceea ce ar fi suferit, ca profesor și scriitor, dacă ar fi rămas în țară, nu îl lasă să doarmă în ciuda dozei duble de sedativ pe care și-o administrează. Dar finalul însemnării a fost suprimat din jurnalul publicat: „Dacă n-ar fi intervenit acea *felix culpa*: adorația mea pentru Nae Ionescu, și toate consecințele (atunci, în 1939-1940) nefaste ale acestei legături.” La 29 august 1985, la Paris, reflectând la destinul postbelic al lui Lucian Blaga, ajunge din nou la sine: „fără acea *felix culpa* (discipolul lui Nae Ionescu), aș fi rămas în țară. În cel mai bun caz, aș fi murit de tuberculoză într-o închisoare²⁷.”

Expresia – provenind dintr-o omilie a lui Augustin, unde se referă la păcatul lui Adam care a necesitat întruparea lui Christos – apare pentru prima dată cu zece ani mai devreme, într-un context care, în mod aparent, nu îl privea personal²⁸. Dacă se poate spune că problema păcatului și a mântuirii sau eliberării nu îl privea pe Eliade și personal. Totuși, în nici una dintre însemnări ideea „păcatului” nu e însoțită de un sentiment de vină sau de asumarea unei responsabilități. Și aceasta pentru că expresia *felix culpa* nu are pentru el un sens etic, în descendența teologiei creștine, ci unul metafizic de tip indian („gnostic” sau yoghin, așa cum și precizează). Ea înseamnă pentru Eliade, nu o „vină fericită”, ci o „greșeală norocoasă”.

Conținutul acestei dialectici a norocului (un nenoroc care cauzează un noroc mai mare) e precizat de teoria indiană despre *karma*: o greșeală care, consumând anumite potențialități negative, nu duce la pierirea ta, ci dimpotrivă, la salvare. Așadar, o aparentă greșeală față de destinul propriu (și față de istorie, în măsura în care acesta se împlinesc în veac), însă ale cărei consecințe sunt menite a te proteja de un rău (istoric) mai mare. S-ar putea vorbi aici și de principiul heterogenezei scopurilor sau de raportul dintre istorie și Providență, așa cum le gândise un autor fundamental al său, Gianbattista Vico, dar ar trebui să deschidem o paranteză prea mare.

Desigur, din perspectivă istorică (mai precis, din cea a vectorului victorios al istoriei), *felix culpa* poate fi considerată o vină cu grave implicații etice. Și așa s-a și întâmplat. Nu asta înțelegea însă Eliade atunci când folosea expresia.

Dacă e să judecăm după cât de des se referă în jurnal (cel integral) la noroc și la lipsa lui, dar, mai ales, după felul în care înțelegea acest termen, se poate spune că pentru Eliade „norocul” nu era o întâmplare și nici Providența o metaforă. În primii ani petrecuți la Paris, jurnalul e plin de însemnări despre nenorocul său, cauza ultimă a acestuia fiind identificată – direct sau indirect – în angajarea politică din 1937-1938. Roata norocului s-a schimbat în vara anului 1950, odată cu intrarea sa în cercul *Eranos* (însemnare inedită din 3 septembrie 1963). În *Fragmentul autobiografic* publicat în 1953 putea scrie deja că a avut numeroase „norocuri”, pe care însă nu le putea numi în acel context²⁹.

Mai târziu își nota în jurnal că, deși fără prea mult „noroc” – și adaugă imediat că e greu să explice, acum și aici, ce înțelege prin asta –, a reușit nu numai să iasă cu bine din încercările vieții, dar și să aibă o existență excepțională, care ar putea deveni „exemplară” pentru alții (însemnare inedită din 14 noiembrie 1961). Deși nu o spune direct, își asemăna experiența cu cea a păstorului din Miorița sau cu aceea a lui Nietzsche, care reușise să „transmute nenorocul într-o experiență beatifică”, înzecându-și astfel creativitatea spirituală³⁰.

Poate prima formulare a ideii despre *felix culpa* datează din 28 august 1959, când meditează la „misterul” plecării sale din țară în anul 1940, fapt care i-a salvat viața, apoi libertatea și, în cele din urmă, i-a permis să fie un scriitor care poate să tipărească ceea ce gândeste³¹. Revăzând acest pasaj, peste câteva zile, va adăuga o *nota bene* care nu a fost inclusă în jurnalul tipărit. „Rândurile acestea nu spun nimic din tot ce credeam că am spus scriindu-le. Și nici acum nu voi putea spune. Altădată. (Roma, 6 septembrie 1959) Norocul de a fi plecat din țară la timp e pomenit și cu alte ocazii (la 30 mai 1964, de exemplu). Într-o însemnare inedită din 15 martie 1968, după primirea unor manuscrise de la văduva lui Traian Chelariu, se confesa: „Și încă o dată, citind

cu mare tristețe scrisoarea și fragmentele din manuscris, mă apăsă imensul, nemeitatul meu *noroc*. Ce-aș fi ajuns dacă aș fi rămas în țară? În cel mai bun caz, aș fi supraviețuit fizicește. Dar cu ce preț aș fi plătit această supraviețuire? Și aș fi putut scrie măcar o parte din cărțile mele de istorie a religiilor? Și dacă le-aș fi scris, unde le-aș fi publicat? Etc. etc.” Despre acest noroc al său pomeneste și în convorbirile cu Claude-Henri Rocquet, iar lucrul i se pare atât de important, încât îl consemnează din nou în jurnal³². Spre sfârșit, la 13 mai 1985, va exclama cu serenitate: „Întreaga mea viață s-a desfășurat sub semnul norocului!”³³.

Totuși cauza „norocului” de a fi scăpat de România comunistă – solidaritatea cu Nae Ionescu, dar și cu coterminii de generație prigoniiți politic – nu e pomenită decât în cele două notițe în care folosește expresia *felix culpa*³⁴.

O vină fericită?

Din toate referirile sale la acest subiect reiese că Eliade nu vedea o vină în asocierea sa cu Mișcarea Legionară din anii 1937-1939. De cea ulterioară s-a disociat, lucru pe care l-a și spus în *Memorii*. Dar revăzând dactilograma (păstrată în arhiva din Chicago), a anulat pasajul respectiv, așa cum a făcut cu multe alte „indiscreții” care puteau

avea efecte nedorite asupra contemporanilor sau puteau provoca reacții din partea lor. Referindu-se la refuzul său de a semna declarația de desolidarizare, care i se cerea în iulie 1938 în timpul anchetei de la Siguranță, Eliade precizează: „M-am detașat definitiv de Mișcarea Legionară doi ani mai târziu, după asasinarea lui Iorga și Madgearu și masacrele care le-au urmat. Dar mă detașasem deja din toamna 1939, dupăuciderea lui Armand Călinescu, urmată de represaliile sălbatice ale lui Carol în care își pierduse viața întreaga elită legionară. Nu mai mă interesa o «Mișcare» condusă de Horia Sima³⁵.” În același sens repeta adesea că, în acei ani, înțelesese că generația sa nu are „destin politic”. Dar sensul și, mai ales, contextul unei asemenea afirmații puteau fi pătrunse doar de contemporanii săi.

Această detașare – nu prin declarații oficiale – e reperabilă și în jurnalul inedit. În conversațiile pe care le poartă cu alți exilați, Eliade consideră „Mișcarea” lui Sima un „strigoii” al adevăratei Legiuni, ca toți strigoii, setos de sânge (însemnări din 4 octombrie 1945 și 19 decembrie 1946). Cât despre sine, nu se socotea un vinovat, ci dimpotrivă o victimă a persecuțiilor la care Mișcarea a fost supusă. Mai mult chiar, nu considera că răspunderea

lor inumane)³⁶. Așadar, un sentiment de culpabilitate care, în loc să ducă la salvare, duce la pierire.

În ceea ce îl privește, așa cum am văzut, sentimentul vinei era legat de „norocul” considerat nemeritat. Același sentiment apare în jurnalul eliadian în alte contexte similare. Unul dintre cele mai interesante și timpurii – tot într-o noapte când nu putea dormi – e înregistrat în însemnarea inedită din 1 noiembrie 1959. După o conversație cu studenții în Teologie, care se prelungește până la 11 noaptea și în care vorbește inspirat, se simte prost, umilit, deprimat. I se pare că tot ceea ce a spus a fost improvizat, aproximativ, ieftin, ba chiar inexact. Lucrul acesta i se întâmplă de mult timp: „Îndată ce fac ceva *bine* și reușesc – adică lumea îl acceptă ca atare, ca ceva *reușit* – am un grozav complex de culpabilitate. Exact ce spunea Otto Rank despre depresivitatea și culpabilitatea cu care se plătește orice act creator și pe care le cunoaște orice artist.”

Vina de a fi reușit și ispășirea actului creator sunt într-adevăr sentimente și obsesii vechi, poate chiar de la sfârșitul anilor '20, când era urmărit de gândul „nedumeririi de după victorie”. Romanul care încerca să problematizeze această obsesie, *Isabel și apele diavolului* (1930), este și cel în care Eliade se arată preocupat nu numai de supraviețuirea în creație, ci și de eliberarea prin păcat.

Aceste mărturii iluminează nu doar metafizica personală a lui Mircea Eliade, ci și felul în care s-a raportat la epoca sa și la istoria ei. Dar e prematur să tragem concluzii pe temeiul unor fapte, indicii și dovezi, care rămân deocamdată parțiale. O vom putea face abia după publicarea integrală a jurnalului, a versiunii neexpurgate a memoriilor, a întregii corespondențe păstrate, și, nu în ultimul rând, după adunarea în volum a tuturor interviurilor sale. Lucruri care ar trebui să se întâmple cât mai curând.

¹ M. Eliade, *Aristocrația solilocială a dialogului. Interviuri și mărturisiri*, vol. I, ed. de M. Handoca, Ed. Jurnalul literar, București, 2000. Volumul include și două scurte răspunsuri la anchete din anii 1928 și 1931, precum și două interviuri românești din 1950.

² Mie Uchida, *Eien kaiki suru tamashii*, „Yu”, Tokyo, nr. 1009, octombrie 1979, pp. 98-103; *A planetary myth – Mircea Eliade*, trad. de Yoko Pașca și M. L. Ricketts, Origins, Journal of cultural studies, nr. 3-4, 2003, pp. 74-77; *Mircea Eliade – un mit planetar*, trad. de Y. Pașca și C. H. Cicortaș, ibidem, pp. 108-112.

³ Sorin Alexandrescu, *Mircea Eliade en de menselijke bronnen. Een gesprek met de Roemeense romanschrijver en antropoloog*, „Vrij Nederland”, Amsterdam, XXXVII, 27 martie 1976, p. 31.

⁴ Mircea Eliade, *Dogada se, dogodilo se sa mnom*, razgovor vodio Petru Krdlu, „Polja”, Novi Sad, XXXI, nr. 312-313, februarie-martie 1985, pp. 52-53.

⁵ Foarte probabil din perioada iunie-septembrie 1985, când Eliade se afla la Paris. A fost transcris recent de scriitorul Pavel Gătăiașu. *Petru Cărdu în dialog cu Mircea Eliade*, „Europa”, Novi Sad, VI, nr. 8, [Octombrie] 2011, pp. 40-42. Înregistrarea se găsește pe CD-ul care însoțește nr. 7, [August] 2011.

⁶ Gerhard Binder, *Scriitoarea Veronica Bălaj a alcătuit o colecție de 200 de voci celebre*, „Agenda”, Timișoara, nr. 44, 29 octombrie 2005.

⁷ Știu că Petru Cărdu a mai publicat un interviu cu Eliade în revista *Tribuna tineretului* din Panciova, dar nu am avut acces la colecția acesteia pentru a putea stabili dacă e vorba de primul sau de cel de-al doilea. ▶▶

dosar Mircea Eliade

Petru Cărdu către Mircea Eliade

1

Comuna literară Vîrșeț
30 iulie 1980

Stimate domnule Mircea Eliade,

Sunt un tânăr scriitor de limbă română din Iugoslavia; mă numesc Petru Cărdu. Prin intermediul unor scriitori-prieteni din România am obținut adresa D-voastră și îndrăznesc să vă scriu într-o problemă editorială. O foarte cunoscută editură din Belgrad „Nezavisna izdanja”, a lui Slobodan Mašić, este interesată să tipărească o culegere din proza scurtă a D-voastră și m-a însărcinat în acest scop să obțin de la Domnia Voastră consimțământul, deci să încep cât de grabnic traducerea în limba sârbocroată. Colecția în care ar urma să apară culegerea din proza D-voastră este una din cele mai cunoscute în țară și publică scriitori străini numai de primă mărime. Dacă doriți, puteți stabili D-voastră sumarul până la aproximativ 150 de pagini, respectiv 9-10 coli editoriale (la noi o coală editorială este de 16 pagini dactilografiate). Inutil să vă mai spun că sunt un admirator constant al operei Domniei voastre, deci m-aș simți cât se poate de onorat dacă veți avea bunăvoința să acceptați această propunere.

În speranța că voi primi acordul D-voastră de principiu, cât și unele eventuale sugestii, vă rog să primiți Domnule Mircea Eliade expresia celui mai respectuos omagiu.

Al D-voastră,
Petru Cărdu

2

Vîrșeț, 25 august 1980

Stimate Domnule Eliade,

Am primit scrisoarea D-voastră din 14 august a.c. și mă bucur foarte mult că ați acceptat propunerea mea.

Deoarece nu dispun de toate cărțile D-voastră, v-aș ruga să binevoiți a-mi trimite volumul „În curte la Dionis”. În altă ordine de idei, permiteți-mi să vă propun o colaborare la revista „Lumina” (care apare în limba română în Iugoslavia): o proză inedită sau un studiu inedit. În așteptarea răspunsului D-voastră,

vă salută cordial,
Petru Cărdu

► ⁸ Sreten Marić, *Mitul și omul arhaic*, traducere de Veronica Lăzăreanu, Lumina, Panciova, XXXV, nr. 9, septembrie 1981, pp. 696-703; inițial publicat în revista Polja, nr. 238, decembrie 1978, pp. 1-8.

⁹ M. Eliade, *Jurnal*, vol. II. 1970-1985, ed. de M. Handoca, Humanitas, București, 1993, p. 471.

¹⁰ Petru Cărdu (Petru Cărdu), *Zamenite (Pronume)*. *Pesme*, prevod autor, Biblioteka KOV, Vršac, 1981. O parte a bibliotecii din Paris a lui Eliade – în care se află și acest volum – a fost donată Institutului de Studii Orientale „Sergiu Al-George” din București.

¹¹ Cu pseudonimul Zoran Zec. Bojan Jovanović, *Mircea Eliade, «Joga. Besmrtnost i sloboda»*, Polja, nr. 304-305, iunie-iulie 1984, pp. 310-311.

¹² M. Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, Humanitas, București, 1999, p. 426 (20 septembrie 1984).

¹³ *Dialoguri intrerupte. Corespondență Mircea Eliade - Ioan Petru Culianu*, ed. de Tereza Culianu-Petrescu și Dan Petrescu, Polirom, Iași, 2004, p. 259 (21 septembrie 1984).

¹⁴ Cf. scrisoarea lui M. Handoca, din 22 octombrie 1984. *Mircea Eliade și corespondenții săi*, vol. II, ed. de M. Handoca, Minerva, București, 1999, p. 179 (v. și p. 181).

¹⁵ Mircea Eliade, *Beskraini stub*, Književna opština, Vršac, 1996, 74 pp.

¹⁶ Adrian Păunescu, *Un român în America*, Contemporanul, nr. 11, 10 martie 1972, p. 1.

¹⁷ „Scriu în limba română, limba în care visez”, *ibidem*, nr. 11, 10 martie, p. 2; nr. 12, 17 martie 1972, p. 2.

¹⁸ *Desmițire. Mircea Eliade nu recunoaște interviu-ul din „Contemporanul”*, *Limite*, Paris, nr. 9, aprilie 1971, p. 1. Textul a fost transmis prin Radio „Europa Liberă”. V. și *Cenzurarea și modificarea textului lui Mircea Eliade*, *ibidem*, pp. 8-9.

¹⁹ După căderea regimului comunist, Gheorghe Bulgăr a publicat o convorbire din 1980, foarte critică la adresa acestuia. *Ultima convorbire cu Mircea Eliade*, în: Gh. Bulgăr, *Mircea Eliade în actualitate*.

Erudiție și artă, corespondență, Ed. Gutinul, Baia Mare, 1991, pp. 66-73. Nu este clar însă dacă e vorba de un interviu consimțit – cum se afirmă în prefață (p. 4) – și în ce fel a fost înregistrat.

²⁰ Adrian Păunescu, *Sub semnul întrebării*, ed. a II-a adăugită, Cartea Românească, București, 1979, pp. 237-266.

²¹ Al. Căprariu, *La Roma cu Mircea Eliade*, Flacăra, XXXI, nr. 4, 29 ianuarie 1982, pp. 17, 20.

²² Mircea Eliade, *Pentru o mai corectă înțelegere a condiției umane*, interviu de M. Handoca, *Viața românească*, LXXVII, nr. 2, februarie 1982, pp. 23-29 (27-28).

²³ În traducere franceză și engleză. Originalul românesc apare mai întâi în *Revista de istorie și teorie literară* (1987-1988), iar apoi în volum; M. Eliade, *Memorii*, vol. II, ed. de M. Handoca, Humanitas, București, 1991, pp. 11-13.

²⁴ Îi mulțumesc profesorului Mac Linscott Ricketts pentru copii ale manuscrisului jurnalului lui Eliade.

²⁵ M. Eliade, *Memorii*, vol. II, op. cit., pp. 22, 23, 111.

²⁶ În traducere engleză (1990) și franceză (1991), iar apoi și în limba română (1993).

²⁷ M. Eliade, *Jurnal*, vol. II, op. cit., pp. 477, 518.

²⁸ *Ibidem*, p. 207 (15 august 1975).

²⁹ *Fragment autobiografic*, *Caiete de dor*, Paris, III, nr. 7, 1953, pp. 1-13 (13).

³⁰ M. Eliade, *Jurnal*, vol. II, op. cit., p. 113 (iulie 1973).

³¹ *Ibidem*, vol. I, p. 323.

³² *Ibidem*, vol. II, pp. 277-278 (3 iulie 1977).

³³ *Ibidem*, p. 505 (13 mai 1985).

³⁴ Trebuie precizat că Eliade a împărțit acest lucru, în mod privat, și unor apropiați ai săi, precum Ioan Petru Culianu, de exemplu. Cf. I.P. Culianu, *Secretul lui Mircea Eliade*, Contrapunct, Köln, 1, 1986, p. 10.

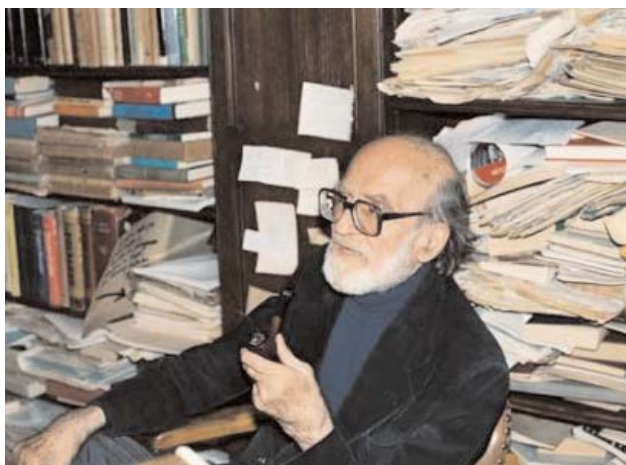
³⁵ În versiunea publicată pasajul a fost înlocuit cu o notă de subsol. M. Eliade, *Memorii*, vol. II, op. cit., p. 28n.

³⁶ M. Eliade, *Infelix culpa*, *Îndreptar*, München, II, nr. 10, 1952, pp. 1, 3. ■

„Cum am ajuns la București, am intrat sub supravegherea agenților Gestapoului. După 24 de ore, m-am dus în audiență, dar nu m-a primit mareșalul Mihai Antonescu, astfel încât nu am putut să-i transmit mesajul de la Salazar.”

Mircea Eliade: „Se întâmplă, s-a întâmplat cu mine”

Un dialog cu Petru Cărdu

[...]

Petru Cărdu: Cum ar arăta Mircea Eliade în circuitul valorilor universale dacă ar scrie numai proză?

M. Eliade: Nu mi-l pot imagina pe Eliade doar ca scriitor de proză, care ar semăna cu proza mea, pentru că, dacă aș fi doar atât, nu aș fi ceea ce am exprimat în eseuri și mituri. Chiar și dacă aș fi numai om de știință, aș exprima o parte din mine tot în proză, însă acea proză literară nu ar arăta ca în primele mele romane, *Maitreyi* și *Isabel și apele diavolului*, sau ca în ultimele mele nuvele fantastice. Așa că nu știu cum să vă răspund...

P.C.: Cum vă simțiți ca scriitor român care trăiește la Chicago și Paris și care nu a vizitat România timp de 42 de ani?

M.E.: Am ajuns la Paris în 1945. Am fost invitat la Chicago în 1956, cu o viză de profesor, și am rămas. Dar în fiecare an mă întorceam în Europa. Trăisem un an în Anglia în timpul războiului, am stat patru ani în Portugalia, iar apoi am ajuns la Paris. În tot acest timp mă simțeam român. Vorbeam românește, eram căsătorit cu o româncă; prima mea soție, pe care am pierdut-o în Portugalia, fusese tot româncă. Scriam numai în românește. Pe de altă parte, mă simțeam tot mai mult altceva, iar acel altceva a început să crească și eu am crezut că era viitorul meu – să crez în spiritualitatea mai multor popoare. Simțeam ca pot crea o punte între America și Europa fără s-o părăsesc pe una sau pe cealaltă și fără s-o

glorific pe niciuna: să stau opt-nouă luni în America și trei-patru luni în Europa. Mi se părea că în acest fel anticipez o situație culturală; n-aș spune neapărat că era o situație existențială, pentru că îmi imaginam că într-o zi vor exista peste tot sute de mii de oameni care să plece și să se întoarcă. Poate că acest nomadism nu e obligatoriu, însă cred că acel transfer cultural, acel mod de viață, acea apartenență la două continente m-au ajutat și vital, și cultural, și lingvistic; scriam în franceză, apoi am continuat în engleză, și asta în timp ce scriam proză în românește. Treaba asta mi s-a părut că este un fel de extindere, un fel de îmbogățire care face parte din destinul uman, cel puțin așa cred. Nu e ceva excepțional, pur și simplu așa se întâmplă, așa s-a întâmplat cu mine: să fi fost invitat acolo și să nu am posibilitatea să mă întorc [în țară] la sora mea. Din România am plecat în 1940.

P.C.: Apoi v-ați întors la București, după doi ani și trei luni?

M.E.: Au fost evenimentele din vara lui 1942, pe care le-am descris în detaliu în jurnalul meu și pe care le voi povesti și comenta mai pe larg în partea a doua a *Autobiografiei*. Iată despre ce este vorba. Din februarie 1941 eram consilier cultural la Lisabona. În anul 1942, mai exact pe 7 iulie, am fost în audiență la Salazar. Aceasta a creat senzație în cercurile diplomatice, printre ziaristi, ca să nu mai vorbesc de poliția secretă. Eu eram un tânăr atașat cultural, iar Salazar primea

„d m fost elevul cel mai bun și preferatul lui Nae Ionescu, dar, evident, nu a putut să-mi facă o favoare mai mare decât aceea de a mă compromite și astfel nu am devenit profesor universitar, asemenea lui Călinescu, dar nici nu am ajuns la închisoare.”

dosar Mircea Eliade

rar și, atunci când o făcea, doar ambasadori. Pe de altă parte, audiența care trebuia să dureze 15 minute a durat aproape o oră. Cu acea ocazie, Salazar mi-a spus ceva foarte curajos: «Dacă aș fi în locul mareșalului Antonescu, mi-aș păstra armata în țară și nu mi-aș risipi-o în Rusia.» Evident, era un mesaj pentru mareșalul Antonescu și am considerat că era de datoria mea să i-l transmit. Câteva zile mai târziu m-am îndreptat spre București. După cum mă așteptam, și după cum îmi atrăsese atenția ambasadorul, Gestapoul privea cu suspiciune plecarea mea la București. Circulau știri despre ieșirea Italiei din Axă. Cum am ajuns la București, am intrat sub supravegherea agenților Gestapoului. După 24 de ore, m-am dus în audiență, dar nu m-a primit mareșalul Mihai⁴⁰ Antonescu, astfel încât nu am putut să-i transmit mesajul de la Salazar. Dar acesta nici nu-mi spusese că era un mesaj care trebuia transmis. Pe Salazar l-am văzut ca pe un filosof între filosofi. M-a primit Ică Antonescu, vicepreședintele, profesor de drept, politician. I-am spus să transmită [mesajul] mareșalului, iar el a adăugat: «Armata nu ne înțelege pe noi, intelectualii.» Nu știu dacă l-a transmis, dar Salazar n-ar fi putut să-i dea mareșalului un mesaj mai limpede decât acesta...

P.C.: Ce înseamnă pentru dumneavoastră proza ca mod de exprimare, pentru înțelegerea destinului uman?

M.E.: Pentru mine proza, și prin asta înțeleg proza literară, este nevoia de a spune, scrie și asculta o narațiune, adică ceva ce s-a întâmplat în mintea cuiva, sau pe stradă, sau în trecut. Un om a trecut strada în direcția cutare și cutare, asta e narațiune. După cum știți, de la Joyce începe – și el a fost un geniu – conceptul romanului a cunoscut atâtea revoluții radicale. Nu mai avea sens repetarea a tot ce părea de modă veche, de exemplu Balzac și Dostoievski, ca și Proust. Totul trebuia creat din nou. Trebuie povestit ceea ce s-a întâmplat pentru că avem nevoie să ascultăm povești. Să știm, să aflăm structura destinului uman, care este istoric prin natura lui; adică, dacă omului i se întâmplă ceva, acel ceva e de natură ireversibilă și are întotdeauna consecințe. Nu e ceva ce s-a întâmplat unei rațe sau unei căprioare. Deci, povestirea acelor povești; miturile sunt povești în care se arată cum cineva sau niște persoane anume înfăptuiesc ceva: Chronos a făcut ceva, Oceanus a făcut ceva – unul a creat lumea, celălalt a creat omul⁴¹. Deci nevoia de a asculta sau de a citi despre ceea ce a fost este umană. De aceea poveștile și folclorul sunt considerate mituri degradate, pentru că prezintă mituri transformate. Și-au pierdut sensul ritualic povestind despre lucruri, dar cred că proza, probabil și poezia, de acolo se trag. Mi se

pare că proza descoperă ceva ce este caracteristic ființei umane care vrea să știe ce s-a întâmplat și să audă cum s-a întâmplat. Evident că e banal să scrii romane ca Zola, trebuie să inventezi alt stil narativ, nu ca la Cehov, dar un stil trebuie să fie neapărat. Acesta e conflictul meu cu narațiunea. Dispariția narațiunii nu e posibilă. Sunt posibile narațiunile camuflete, care vor fi de nerecunoscut. Narațiunea e ca fiecare om.

P.C.: În romanul *Nuntă în cer* transmiteți următorul mesaj: «noi amândoi nu suntem din lumea asta, nu ne putem împotrivi destinului care ne-a ales unul altuia pentru o altfel de nuntă». Credeți în destin?

M.E.: Dacă n-aș crede în destin, nu aș putea să-mi explic cum am supraviețuit. Am fost asistentul lui Nae Ionescu, care a fost prieten cu regele Carol. I-a devenit apoi inamic din diverse motive. Nae Ionescu, profesor și ziarist cunoscut, a devenit nu numai un om de dreapta, ci și un germanofil (studiase în Germania) și un adept al legionarilor. Ca asistent, eram împreună cu el tot timpul. Ziarul i-a fost desființat, el însuși a fost închis și apoi s-a stins; catedra i-a fost, de asemenea, desființată, și prin urmare am rămas și eu fără slujba de la universitate. Apoi [Alexandru] Rosetti l-a convins pe [Constantin C.] Giurescu, bătrânul, să mă trimită ca atașat cultural la Londra. Și așa s-au desfășurat toate lucrurile de-a-ndoaselea... Cum să nu cred în soartă?

Pentru că Nae Ionescu fusese compromis din cauza ideilor sale de extremă dreapta, și eu, asistentul său, am fost compromis și alungat din postul de la catedra desființată, astfel încât nici nu am mai putut să public. Fiindcă eram liber, Rosetti m-a trimis, prin intermediul lui Giurescu, ca atașat cultural. Datorită acestei întâmplări am rămas în străinătate.

Să ne imaginăm că destinul ar fi fost altfel, că Nae Ionescu nu ar fi avut astfel de idei, că ar fi gândit altfel. Nu și-ar fi pierdut catedra, eu aș fi fost succesorul său, aș fi devenit titular al cursului de metafizică și aș fi împărțit destinul tuturor intelectualilor români. Știți ce s-a

întâmplat: cu excepția câtorva, toți au fost excluși. De exemplu, și Vianu, și Ralea și-au pierdut catedrele, dar măcar s-au salvat. Istoria religiilor și orientalistica nu interesa pe nimeni în România anilor '40.

Cum să nu cred în destin de vreme ce exclusiv datorită acestuia am scăpat cu viață. Am fost elevul cel mai bun și preferatul lui Nae Ionescu, dar, evident, nu a putut să-mi facă o favoare mai mare decât aceea de a mă compromite și astfel nu am devenit profesor universitar, asemenea lui Călinescu, dar nici nu am ajuns la închisoare. Ce altceva m-ar fi putut aștepta în anii aceia? Călinescu putea să scrie și să publice orice voia, și asta îi și era vocația, în timp ce eu, spre deosebire de el, eram cercetător al limbii sanscrite, istoric al religiilor, fără posibilitatea de a avea acces la cărți și reviste de specialitate. Am dat exemplul încrederii mele în destin. Am supraviețuit datorită destinului pentru că exemplul lui D. D. Roșca îmi spunea ca sunt stigmatizat pe viață⁴². Faptul că fusesem alungat mi-a permis să privesc viața mai departe. Nu am publicat asta nicăieri până acum. O spun în partea a doua a autobiografiei mele, care va apărea la Gallimard. De fapt, în această carte îmi explorez trecutul și momentele de răscruce ale destinului. Și aceea va fi ultima și cea mai importantă alegere. Soția mea este, de asemenea, o astfel de alegere.

P.C.: Nevoia de mit în lumea modernă? Mitul ca pâinea cea de toate zilele, în timp ce se știe că omul are o înclinație primară spre visare?

M.E.: Cred că niște structuri mitice sau mitologice, mai mult sau mai puțin camuflete, au supraviețuit. De pildă, opera unui geniu⁴³, Karl Marx, care a văzut viitorul ca pe o mare societate istorică fără tensiuni, o societate fără clase, un fel de rai pe pământ. Acesta ar fi mesajul în linii mari. Poate că el nu era conștient de acest fapt, dar el rămâne valabil, dacă vreiți, ca un fel de secularizare a marelui mit iudeo-creștin despre raiul care a existat la început și va exista la sfârșit, ca un fel de mesianism profetic, că va veni o vreme când lupul va îmbrățișa gazela sau vulpea.

Mitul libertății este, de asemenea, un mit important, în care libertatea se vede reînnoită pe pământ. Ca și mitul despre Anul Nou. Nu poți să petreci acea zi și acea noapte într-un mod simplu, obișnuit, trebuie să pregătești o sărbătoare. Cum socotești deznodământul pozitiv al romanului polițist? În romanele polițiste, Binele (detectivul) învinge Răul (criminalul). Nu se poate întâmpla altfel pentru că este întotdeauna aceeași confruntare. Este vorba de un mit important, o credință importantă care aparține tradiției profetic-religioase. Alt mit este cel al Eroului

cu puteri nelimitate. În ultimă instanță, mitul lui Superman satisface dorințele secrete ale omului modern care, deși știe că este o ființă limitată, visează la ziua atotputerniciei sale. Putem recunoaște comportamentul mitic și în obsesia succesului, o caracteristică specială a societății moderne, care exteriorizează dorința obscură de a transcende limitele ființei umane.

P.C.: Este posibilă lumea modernă fără mituri?

M.E.: Mitul este luat în serios într-o societate în care se consideră că acesta descoperă un exemplu, un arhetip, un model paradigmatic a ceea ce ar trebui să se facă. Mitul originii nunții arată cum trebuie să se desfășoare căsătoria, mitul originii agriculturii spune cum trebuie să lucreze oamenii pământul. Deci mitul e luat în serios pentru că actualizează societatea și, în mod concret, conferă un model activității umane. Acesta este, de fapt, mitul adevărat, chiar dacă, la nivelul mitologiei grecești, totul e strălucitor și ai tot ceea ce îți dorești; mitul s-a pierdut, adică nu mai există nevoia de a fi aplicat, de a-i da o întrebuintă practică. Totul a fost considerat o legendă sfântă, totul a fost considerat mit, pentru ca apoi să devină un semn al minciunii. Până la triumful credinței creștine, mitul a fost simbolul gloriei minciunoase. În lumea modernă, de exemplu, avem mitul Anului Nou. Se poate spune că a rezistat ca mit pentru că este reactualizat printr-un ritual periodic. Oamenii nu spun că e un ritual, ei spun că vor face un banchet cu familia și prietenii în ajunul Anului Nou; oamenii nu consideră că acest eveniment este un mit, ci, așa, o sărbătoare, și poate că nici măcar o sărbătoare. Trebuie să intrăm în noul an răsând și bucurându-ne. Așa funcționează majoritatea americanilor.

În societățile moderne, dacă ar trebui să evidențiez cele mai importante mituri, acestea ar fi mitul societății fără clase, mitul libertății, mitul progresului perpetuu, mitul grevei. Georges Sorel, cel care a scris despre mitul grevei, considera că există o metodă de a obține acest rai, în cele din urmă, fără o revoluție sângeroasă și fără tensiune socială. Într-o bună zi, dacă în întreaga lume industrială nici un muncitor nu se duce la lucru, societatea modernă se va prăbuși. Iar apoi, spune Sorel, trebuie pregătite cadre pentru a preveni instaurarea haosului și anarhiei. Numai că acest mit nu a prins. A fost o creație logică, dar nu s-a dovedit deloc convingătoare. Toată lumea a spus: vedeți ce proiect inteligent, dar cât e de greu de aplicat. Acesta ar fi un exemplu de mit modern.

Traducere din limba sârbă de Adrian Costea